

Антонюк В.П.,

д.е.н., професор,

Інститут економіки промисловості НАН України.

antonukvp@gmail.com

Щетініна Л.В.,

канд.екон.наук, доу.

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана

sludval@ukr.net

Антонюк В.П.,

д.э.н., профессор,

Институт экономики промышленности НАН Украины

Щетинина Л.В.,

канд. экон. наук, доцент,

Киевский национальный экономический университет

имени Вадима Гетьмана

Antonyuk V.P.,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences

of Ukraine

Shchetinina L.V.,

Ph.D., Associate Professor,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ТРЕНДИ**

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ:
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ
И ЕВРОПЕЙСКИЕ ТРЕНДЫ**

**TRANSFORMATION OF EMPLOYMENT:
METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF RESEARCH
AND EUROPEAN TRENDS**

У статті за методологією Кастельса аналізуються трансформаційні процеси в сфері зайнятості населення як в європейських країнах, так і в Україні. Визначено, що зміни в структурі зайнятого населення за сферами економічної діяльності в Європі та Україні є різними. Особливо відмінності стосується структури зайнятого населення за різними видами послуг. Пропонується розробка заходів державного впливу на розвиток перспективних видів послуг і сфер економічної діяльності.

В статье по методологии Кастельса анализируются трансформационные процессы в сфере занятости населения как в европейских странах, так и в Украине. Определено, что изменения в структуре занятого населения по сферам экономической деятельности в Европе и Украине разные. Особенно различия касаются структуры занятого населения по различным видам услуг. Предлагается разработка мер государственного воздействия на развитие перспективных видов услуг и сфер экономической деятельности.

The purpose of the article is a detailed analysis of the processes of structural transformation of the labor market in developed European countries in the areas of economic activity for the development of an effective employment policy in Ukraine. In the article on the methodology of Castells, the transformational processes in the field of employment of the population are analyzed in both European countries and in Ukraine. It is determined that changes in the structure of the employed population in different spheres of economic activity in Europe and Ukraine are different. Particularly the difference concerns the structure of the employed population in different types of services. It is proposed to develop measures of state influence on the development of promising types of services and spheres of economic activity with high innovative and investment components. To industries with innovative potential include chemical, coke, pharmaceutical industry, production of plastic and rubber products, and investment includes manufacturing; computers, communication equipment; tools, equipment, equipment for various spheres; manufacture of cars, motor vehicles; construction of ships and boats, railway locomotives, air and space aircraft and other technical means. The absence of changes in the domestic trends in employment development will lead to a complete decline in production activity, which can be a significant barrier to expanded reproduction and economic growth.

Ключові слова. Трансформація структури зайнятості, ринок праці, сфера послуг, види послуг.

Ключевые слова. Трансформация структуры занятости, рынок труда, сфера услуг, виды услуг.

Key words. Transformation of the structure of employment, labor market, service sector, types of services.

Вступ. Сфера зайнятості є основою будь якого суспільного розвитку, неодмінним атрибутом економічної діяльності та виробництва необхідних товарів і послуг, простором для реалізації трудового і творчого потенціалу населення, джерелом їх трудових доходів, що складає економічну основу добробуту найманих працівників. Стан зайнятості економічно активного населення характеризує рівень економічного розвитку країни та ефективність її соціально-економічної політики. Проблема зайнятості є однією із найгостріших проблем сьогодення в більшості країн світу, оскільки безробіття погіршує добробут населення, зумовлює соціальну напругу.

Кризовий стан економіки України зводить сфери прикладання праці, зумовлює зростання безробіття та знижує життєвий рівень населення. Підвищення зайнятості населення, розвиток ринку праці, поліпшення його якісних параметрів і як наслідок, забезпечення економічного зростання в Україні дасть можливість подолати кризу. Ця ідея стала ключовою в міжнародних документах, які стосуються забезпечення сталого розвитку. Серед глобальних Цілей сталого (збалансованого) розвитку (ЦСР), ухвалених у вересні 2015 р. на 70-й Генеральній Асамблеї ООН, ціль 8 визначено таким чином: *сприяти тривалому, інклюзивному та збалансованому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх* [7]. У Доповіді ПРООН про людський розвиток 2016 робиться наголос на необхідності забезпечення економічного зростання, яке призводить до збільшення зайнятості. Трансформаційним процесам зайнятості в Україні має передувати дослідження сучасних процесів і тенденцій на ринку праці, виявлення найгостріших проблем і визначення шляхів їх вирішення.

Постановка завдання. Постіндустріальна стадія розвитку суттєво змінила сфери, форми та механізми зайнятості. Її дослідженню значну увагу приділяли зарубіжні дослідники (Д. Белл, М. Кастельс, П. Друкер та ін.). Вітчизняні нау-

ковці (А.М. Колот [4], Е.М. Лібанова [6], Л.С. Лісогор [5], І.Л. Петрова [10], О. Цимбал, О. Ярош [15], Л. П. Давидюк[2] та ін.) також здійснюють перманентний аналіз проблем ринку праці і зайнятості, в тому числі і структурних зрушень зайнятості. Однак на сучасному етапі на ринку праці України нарастають негативні структурні зміни, які проявляються у невідповідності попиту та пропозиції на робочу силу, в деіндустріалізації зайнятості, у збільшенні робочих місць, які не потребують від працівників високої професійної підготовки та ін. Тому важливо виявити, в якості орієнтирів, тенденції структурних трансформацій ринку праці у розвинутих європейських країнах і порівняння їх з вітчизняною практикою. Подібні дослідження вкрай необхідні для того, щоб зрозуміти, чи знаходимося ми в тренді загальноцивілізаційних процесів, які зміни (позитивні чи негативні) відбуваються в структурі зайнятості та які мають бути пріоритети у державній політиці зайнятості України.

Отже, *метою статті* є детальний аналіз процесу структурних трансформацій ринку праці в розвинутих європейських країнах за сферами економічної діяльності для розробки ефективної політики зайнятості в Україні. Для досягнення поставленої мети використовувалися загальнонаукові *методи* — аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування та конкретизація, системний аналіз, тощо, а також статистичні *методи* дослідження.

Результати досліджень. Одна із найдосконаліших методологій дослідження постіндустріальної трансформації ринку праці і зайнятості викладена у науковій праці відомого іспанського дослідника Мануеля Кастельса «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» [3]. Відставання України у рівні технологічного розвитку від розвинених країн обґрунтовує доцільність використання методики Кастельса для аналізу трансформацій національного ринку праці й інших європейських країн для того, щоб виявити, чи рухаємося ми в руслі домінуючих структурних трансформацій розвинених країн. Авторами в статті використано такі науково-прикладні засади методології Кастельса: виокремлення таких секторів зайнятості, як сільське господарство, промисловість і послуги та аналіз співвідношення частки зайнятих в них; дослідження динаміки та структури зайнятості у сфері послуг за чотирма групами — послуги виробникам, розподільчі, соціальні та побутові послуги.

Динаміка зайнятості в Україні [1] суттєво відрізняється від більшості європейських країн, де зайнятість в останньому десятиріччі не скорочувалась. В якості бази порівняння вітчизняних трансформаційних процесів на ринку праці із подібними процесами в європейських країнах було обрано чотири країни — Польща, Латвія, Франція та Швеція. Такий вибір обумовлений тим, що Франція та Польща близькі до України за обсягами трудового потенціалу. Водночас, Польща є найближчим сусідом і має подібні риси у соціокультурному та ментальному вимірі. Латвія, як і Україна, входила до складу Радянського Союзу, тому має подібну спадщину в структурі зайнятості та використанні економічно активного населення. Швеція, як і Франція, відносяться до найрозвинутіших країн у Європі і тенденції зайнятості у цих країнах відображає сучасний розвиток ринку праці розвинених країн світу. Динаміку зайнятості цих країн наведено у табл. 1.

Дані таблиці свідчать, що чисельність зайнятих в обраних для аналізу країнах, на відміну від України, неухильно зростає. Найбільшою мірою це спосте-

рігалося у Швеції (+9,4 %), і в інших країнах зростання було суттєвим. Винятком є Латвія, де чисельність зайнятого населення зменшилася на 0,9 %. Така ситуація вказує на розвиток ринку праці та розширення можливостей зайнятості в провідних європейських країнах.

Статистичні дані свідчать, що станом на 2013 рік розподіл чисельності зайнятих в економіці окремих європейських країн був таким (у %) [13]:

Таблиця 1

ЧАСТКА ЗАЙНЯТИХ ОСІБ В ЕКОНОМІЦІ ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН, %

Сфера економічної діяльності	Країни			
	Німеччина	Франція	Італія	Польща
Сільське господарство	1,4	3,1	3,6	12,0
Промисловість	21,0	12,2	20,2	22,9
Будівництво	6,8	6,9	7,1	7,6
Сфера послуг	70,8	75,8	69,1	57,9

Як бачимо, сфера послуг домінує у забезпеченні зайнятості населення цих країн Європи. Саме вона стала сферою прикладання праці населення, яке вивільнялося переважно з аграрного сектору виробництва. Винятком є окремі менш розвинені країни (Греція, Португалія) та постсоціалістичні країни (Польща, Румунія), де поки що зберігається значний за обсягами зайнятості аграрний сектор. Розвиток сфери обслуговування обумовлений підвищенням життєвого рівня населення та потребою зменшення зайнятості в домашньому господарстві. При цьому у більшості країн — членів ЄС частка зайнятості у промисловості залишається значною — від 12 % до 25 %.

Динаміку структури зайнятості за основними сферами економічної діяльності здійснено на прикладі Франції та Польщі на основі даних Євростату за 2010–2014 рр. (табл. 2). Оскільки з 2015 р. змінилася методологія статистики за ВЕД, то дані 2015–2016 рр. є неспівставними з попереднім періодом. Вони не були залучені до аналізу.

Таблиця 2

РОЗПОДІЛ ЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ ФРАНЦІЇ ТА ПОЛЬЩІ ЗА ОСНОВНИМИ СФЕРАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У 2010-2014 РР.*

Сфери економічної діяльності	2010		2012		2014	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Франція						
Вся економіка	26888	100	27185	100	27373	100
Промисловість	3456	12,9	3393	12,5	3393	12,4
Сільське господарство	838	3,1	819	3,0	803	2,9
Будівництво	1793	6,7	1772	6,5	1813	6,6
Сфера послуг	20801	77,4	21201	78,0	21364	78,0

Польща						
Вся економіка	15370	100	15474	100	15731	100
Промисловість	2864	18,6	2810	18,8	2856	18,2
Сільське господарство	1980	12,9	1988	12,8	2015	12,8
Будівництво	902	5,9	891	5,6	831	5,3
Сфера послуг	9624	62,6	9785	63,2	10029	63,4

*Розраховано та складено на основі статистичної інформації Євростату.

Дані таблиці свідчать, що на сучасному етапі в країнах Європи вже сформовано усталений обсяг і структуру зайнятості за ВЕД. Основна частка робочої сили працює у сфері послуг, яка повільно збільшується за рахунок інших сфер та залучає 70–80 % зайнятого населення. Важливе значення має динаміка структури зайнятості сфери послуг, яку ми будемо розглядати далі.

Зайнятість у сільському господарстві більшості країн — членів ЄС практично досягла своєї нижньої межі і її частка коливається від 2 до 5 % усіх зайнятих. Так, у Франції вона скорочується дуже повільно, у 2016 р. частка зайнятого населення в аграрному секторі склала 2,67 %, тобто знизилася з 2010 р. на 0,43 %. У Польщі зайнятість у сільському господарстві стабілізувалася на рівні близько 13 %. Це обумовлено традиціями розвитку рослинництва у приватних господарствах, які займають 90 % усіх сільськогосподарських площ. Для Європейського Союзу це досить високий рівень сільськогосподарської зайнятості. Приблизно таку ж частку зайнятих в аграрному секторі мають Греція, Португалія, Хорватія, Румунія. В усіх інших країнах вона є значно нижчою. Тому є вірогідність, що у перспективі у Польщі вона також буде знижуватися.

Частка зайнятості у промисловості Франції також стабілізувалася на рівні 12,5–13 %. Приблизно такою ж є частка промислової зайнятості у Бельгії, Данії, Ірландії, Іспанії, Фінляндії, Швеції. У Польщі частка зайнятих у промисловості у досліджуваному періоді була вищою (більше 18 %), а в 2015–2016 рр. вона зросла і перевищила 20 % рівень. Зайнятість у будівництві також у більшості країн ЄС утримується стабільно на рівні 6–7 %.

Отже, на сучасному етапі в більшості країн Європи за основними сферами економічної діяльності сформовано усталений ринок праці. Основною сферою прикладання праці є різноманітна економічна діяльність у сфері послуг. Промисловість та будівництво розвиваються стабільно. Сільське господарство внаслідок впровадження високотехнологічних та інтенсивних методів ведення бізнесу суттєво скоротило потребу в робочій силі і забезпечує від 2 до 8 % загальної зайнятості. Лише в окремих країнах ця частка є більшою. Це вказує на те, що в країнах — членах ЄС в основному сформовано постіндустріальну структуру ринку праці та зайнятості.

В Україні відбуваються протилежні процеси, які характеризуються суттєвим звуженням ринку праці та деформацією його структури. Зростання частки зайнятості в галузях обслуговування здійснюється не за рахунок первинного сектору, тобто сільського господарства, а за рахунок вторинного сектору — промисло-

вості та будівництва. Частка зайнятих у сільському господарстві скорочувалася до 2010 р., потім стала зростати. Починаючи з 2012 р. вона перевищила частку зайнятості в індустріальному секторі економіки. У 2016 р. обсяги зайнятості в аграрній сфері перевищили обсяги зайнятості в промисловості майже на 15 %, відповідно частка зайнятості у цих секторах економіки становила 17,6 % і 15,3 % до всіх зайнятих в економіці [1]. Ці дані вказують на те, що в Україні відбуваються процеси деіндустріалізації економіки та ринку праці.

Аналіз структури зайнятості в основних секторах промисловості України (табл. 3) свідчить, що у переробній промисловості зайнято 66 % усіх працівників, добувній — майже 12 %, енергетичній галузі — 16,3 % і майже 6 % у водопостачанні. При цьому частка зайнятих у переробній промисловості у 2010-2013 рр. поволі знижувалася, а в добувній зростала. На структуру зайнятих вплинув збройний конфлікт на Донбасі, який обумовив зниження зайнятості у видобуванні до 11,8 %. Порівняння структури промислової зайнятості України з окремими країнами Європи показує її суттєву відмінність (табл. 4). Для порівняльного аналізу залучено дані трьох країн — Франції і Польщі, які за обсягами трудового потенціалу близькі до України, та Швеції, яка є однією із найрозвиненіших країн Європи і світу.

Таблиця 3

**ДИНАМІКА СЕРЕДНЬООБЛІКОВОЇ КІЛЬКОСТІ ШТАТНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ПРОМИСЛОВОСТІ 2010-2016 РР. (ТИС. ОСІБ) ТА ЇХ СТРУКТУРИ В УКРАЇНІ (У %) [11, 12, 14]**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016 до 2010, %
Промисловість у цілому У %	2776 100	2743 100	2705 100	2595 100	2297 100	2040 100	1960 100	70,6
У тому числі								
Добувна пром. і розроб. кар'єрів У %	432 15,6	427 15,6	418 15,5	412 15,9	309 13,5	255 12,5	232 11,8	53,7
Переробна проми- словість У %	1806 65,0	1791 65,3	1762 65,1	1672 64,4	1511 65,8	1339 65,6	1293 66,0	71,6
Постачан. електро- енергії, газу, пари та кондиц. повітря У %	393 14,2	382 13,9	384 14,2	378 14,6	348 15,2	326 16,0	320 16,3	81,4
Водопостачання; каналізація, пово- дж. з відход У %	145 5,2	143 5,2	141 5,2	133 5,1	129 5,6	119 5,8	115 5,9	79,3

Наведені в таблиці дані свідчать, що у європейських країнах зайнятість промислових працівників концентрується у сфері переробної промисловості — 84-92 %. Добувна галузь залучає дуже незначну частину робочої сили (від 0,7 % до 0,9 % у Франції, від 1,3 % до 1,6 % у Швеції). Винятком є Польща, у добувній

сфері якої працює близько 6 % найманих працівників промисловості. Але це вдвічі нижче за частку зайнятих у добувній сфері в Україні. Частка зайнятих в інфраструктурних галузях промисловості (в енергопостачання та водопостачання) у європейських країнах є нижчою, порівняно з Україною, однак має тенденцію до зростання.

Таблиця 4

**ЧИСЕЛЬНІСТЬ І СТРУКТУРА ЗАЙНЯТОСТІ У ГАЛУЗЯХ
ПРОМИСЛОВОСТІ ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН***

Сфери промислової діяльності	Франція		Швеція		Польща	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Чисельність зайнятих, тис. осіб						
Переробна промисловість	3105,0	3014,3	656,1	623,0	2404,5	2425,6
Добувна промисловість	26,4	21,5	9,6	10,8	176,5	164,0
Водопостач., каналізація, управління відходами і відновлювані роботи	154,7	166,9	16,8	20,8	120,2	136,5
Електропостачання, газопостачання, опалення та кондиціонування	170,2	190,2	31,1	31,8	162,4	136,1
Разом по промисловості	3456,3	3393,0	713,6	684,4	2863,6	2856,2
Структура зайнятості у промисловості, %						
Переробна промисловість	89,8	88,0	91,9	90,8	84,0	84,9
Добувна промисловість	0,85	0,71	1,35	1,57	6,2	5,7
Водопостач., каналізація, управління відходами і відновлювані роботи	5,0	5,5	2,4	3,0	4,2	4,6
Електропостачання, газопостачання, опалення та кондиціонування	5,5	6,3	4,4	4,6	5,7	4,8
Разом по промисловості	100	100	100	100	100	100

*розраховано та складено авторами за даними Євростату. Слід відзначити, що класифікація видів економічної діяльності в Україні та країнах ЄС не ідентична, тому авторами для порівняльного аналізу систематизовано види промислової діяльності у відповідності до методики, яка використовується в Україні.

За 2010–2014 рр. зайнятість у переробній промисловості європейських країн скоротилася, однак не суттєво — у Франції на 3 %, у Швеції на 5 %, а в Польщі вона зросла на 1 %. Це обумовлено перманентними технологічними змінами та запровадженням інновацій. В Україні за відповідний період чисельність працівників переробної промисловості зменшилася на 16 %.

Таке зменшення чисельності зайнятих у вітчизняній переробній промисловості обумовлено не технологічним прогресом, а стагнацією галузі. Перспективним є збільшення зайнятих у тих галузях, які мають значну інноваційну та інвестиційну складову і в яких зайняті найкомпетентніші працівники. До галу-

зей з інноваційним потенціалом відносять хімічну, коксохімічну, фармацевтичну промисловості, виробництво пластмасових і гумових виробів, а до інвестиційних належить виробництво: комп'ютерів, обладнання зв'язку; інструментів, обладнання, устаткування для різних сфер; виробництво машин, автотранспортних засобів; будівництва суден і човнів, залізничних локомотивів, повітряних і космічних літальних апаратів та інші технічних засобів.

Як зазначалося, різноманітні види обслуговування населення та виробництва у сучасній постіндустріальній економіці є основною сферою прикладання праці, саме тут зайнято 60–80 % і більше робочої сили розвинених країн світу. Тому аналізу зайнятості у цій сфері та її структурним трансформаціям має бути приділена особлива увага.

В обраних для аналізу європейських країнах сфера послуг залучала все більше робочої сили, про що свідчать дані за 2014–2016 рр. Так, у Франції за цей період чисельність зайнятих сфери послуг зросла на 2,1 %, у Швеції — на 2,8 %, у Польщі — на 3,3 %, у Латвії — на 2,3 % [9]. В усіх країнах у структурі зайнятості сфери послуг найбільшою є частка соціальних послуг внаслідок посилення соціальної спрямованості держави. У Швеції тут зайнято 38,7 % працюючих, у Франції — 35,7 %, у Латвії та Польщі менше (відповідно 25 % і 23,5 %), однак їх частка зростає.

Важливим напрямом трансформації зайнятості є зростання зайнятості у сфері послуг виробникам. Ця сфера розвивається паралельно розвитку виробничої сфери. Найбільша частка зайнятих у сфері послуг виробникам у високорозвинених країнах — Швеції (18,7 %), Франції (22,4 %), а у Латвії та Польщі до цих послуг залучено значно менше осіб — відповідно 14,8 % і 12,2 % від загальної чисельності зайнятих. У Швеції та Франції значення частки зайнятих у розподільчих послугах і послугах виробникам майже співпадають, тоді як у Латвії та Польщі співвідношення відсотків зайнятих у цих видах послуг становить відповідно 2 та 1,5 разу.

Професійна, наукова та технічна діяльність є провідною сферою послуг в умовах інформатизації суспільства, яка працює безпосередньо із інформацією та створює новачії. Частка зайнятих у цій сфері в країнах, які залучені до аналізу, становить від 3,7 % (у Польщі) до 6,3 % (у Швеції). Виведення за межі підприємства більшості обслуговуючих функцій зумовлює перерозподіл зайнятих на користь діяльності у сфері адміністрування та допоміжного обслуговування. У Швеції та Франції частка зайнятих тут становить 6–7 %, а у Латвії та Польщі — 3–4 %. Причиною таких відмінностей може бути, як вважає М. Кастельс, інтерналізація подібної зайнятості у компаніях або нерозвиненість новітніх послуг (аутсорсингу, аутстафінгу, лізингу тощо). Прогнозованою в еру інформатизації є висока частка зайнятих у сфері інформації та телекомунікації, яка у Франції, Латвії та Швеції становить 3–4 %. Лише Польща відрізняється низькою зайнятістю у цій сфері — 2,4 %, що свідчить про її меншу розвиненість. Необхідна для більшості підприємств сфера фінансових і страхових послуг залучає в усіх країнах приблизно однакову частку зайнятих — 2–3 %, а операції з нерухомістю — 1–2 %.

Динаміка та структура зайнятості у сфері послуг в Україні суттєво відрізняється від розвинених країн Європейського союзу. Для виявлення цих відмінностей зробимо порівняльний аналіз із Францією та Польщею (табл. 5 і 6).

Таблиця 5

**РОЗПОДІЛ ЗАЙНЯТИХ ФРАНЦІЇ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПОСЛУГ У 2014–2017 рр.***

Сфера економічної діяльності	Роки				
	2014	2015	2016	2016/2014, %	2017 (І кв.)
Всього в економіці, тис. осіб	27378,0	27489,1	27717,2	101,2	27798,4
у %	100	100	100		100
Сфера послуг, тис. осіб	21847,9	22040,8	22309,1	102,1	22292,1
у % до всіх по економіці	79,8	80,2	80,5		80,2
Розподільчі та побутові послуги, тис. осіб	6119,4	6166,9	6237,9	101,9	6257,5
Оптова та роздрібна торгівля, транспорт та складське господарство, тимчасове розміщування та організація харчування	6119,4	6166,9	6237,9	101,9	6257,5
у % до всіх по економіці	22,35	22,43	22,5		22,51
Послуги виробникам, тис. осіб	5879,9	5997,1	6164,2	104,8	6217,0
у % до всіх по економіці	21,46	21,81	22,23		22,36
Інформація та телекомунікація	811,6	819,0	838,5	103,3	842,8
у % до всіх по економіці	2,96	2,98	3,02		3,03
Фінансова та страхова діяльність	784,8	790,3	792,7	105,9	793,6
у % до всіх по економіці	2,86	2,87	2,86		2,85
Операції з нерухомим майном	340,4	344,4	347,4	102,1	347,3
у % до всіх по економіці	1,24	1,25	1,25		1,25
Професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністрування та допоміжного обслуговування	3943,1	4043,4	4185,6	106,1	4233,3
у % до всіх по економіці	14,4	14,71	15,1		15,23
Соціальні послуги, тис. осіб	9848,6	9876,8	9907,0	100,6	9817,6
у % до всіх по економіці	35,97	35,93	35,73		35,67
Державне управління та оборона, обов'язкове соціальне страхування, освіта, охорона здоров'я	8278,5	8305,0	8317,2	100,5	8323,6
у % до всіх по економіці	30,24	30,21	30,00		29,94
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1570,1	1571,8	1589,8	101,5	1594,0
у % до всіх по економіці	5,73	5,72	5,73		5,73

*Складено за даними Євростату

Слід відзначити, що систематизація статистичної інформації в обраних для порівняльного аналізу країнах дещо відрізняється, тому розподільчі та побутові

послуги об'єднані в одну групу. Необхідно також вказати на суттєву відмінність в економіках цих країн, яка обумовлена їх історичним розвитком. Водночас, в обох країнах сформовано однакові тенденції в динаміці обсягів і структури зайнятості та які є відмінними від українських (табл. 7).

Компаративний аналіз зайнятості у сфері послуг України та двох країн ЄС (Франції та Польщі) майже за аналогічний період дає змогу виявити відмінності.

Таблиця 6

**РОЗПОДІЛ ЗАЙНЯТИХ ПОЛЬЩІ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПОСЛУГ У 2014–2017 рр.***

Сфера економічної діяльності	Роки				
	2014	2015	2016	2016 до 2014, %	2017 (І кв.)
Всього в економіці, тис. осіб	15826,1	16063,4	16121,6	101,9	16240,0
у %	100	100	100		100
Сфера послуг, тис. осіб	9165,1	9375,3	9471,3	103,3	9473,7
у % до всіх по економіці	57,91	58,36	58,75		58,33
Розподільчі та побутові послуги, тис. осіб	3542,1	3652,2	3690,2	101,9	3693,8
Оптова та роздрібна торгівля, транспорт та складське господарство, тимчасове розміщення та організація харчування	3542,1	3652,2	3690,2	101,9	3693,8
у % до всіх по економіці	22,38	22,73	22,89		22,74
Послуги виробникам, тис. осіб	1909,3	1942,1	1978,1	104,1	1980,5
у % до всіх по економіці	12,06	11,97	12,27		12,19
Інформація та телекомунікація	355,0	373,4	382,3	107,7	387,4
у % до всіх по економіці	2,24	2,32	2,37		2,38
Фінансова та страхова діяльність	369,4	379,6	389,8	105,5	397,6
у % до всіх по економіці	2,33	2,36	2,42		2,45
Операції з нерухомим майном	166,1	166,7	163,1	98,2	153,2
у % до всіх по економіці	1,05	1,04	1,01		0,94
Професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністрування та допоміжного обслуговування	1018,8	1022,4	1042,9	102,4	1042,3
у % до всіх по економіці	6,44	6,25	6,47		6,42
Соціальні послуги, тис. осіб	3713,7	3781,0	3794,0	102,2	3799,4
у % до всіх по економіці	23,46	23,54	23,53		23,4
Державне управління та оборона, обов'язкове соціальне страхування, освіта, охорона здоров'я	3240,7	3294,2	3251,5	100,3	3273,7
у % до всіх по економіці	20,47	20,51	20,17		20,16
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	473,0	486,8	542,5	114,7	525,7
у % до всіх по економіці	2,99	3,03	3,36		3,24

*Складено за даними Євростату

Таблиця 7

**ДИНАМІКА ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ СТРУКТУРИ
У СФЕРІ ПОСЛУГ ЗА ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ГРУПАМИ [8] ***

Зайнятість за видами та групами діяльності у сфері послуг	2013	2014	2015	2016	2016 до 2013, %
Зайнятість в економіці, тис осіб У %	19314,2 100	18073,3 100	16443,2 100	16276,9 100	84,3
Послуги в цілому, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці	12643,3 65,5	11337,9 62,3	10356,6 63,0	10271,1 63,1	81,9
В т. ч. частка за групами послуг, %					
Розподільчі послуги, разом, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці в т. ч.	5777,4 29,9	5079,1 28,1	4508,7 27,4	4513,4 27,7	78,2
оптова та роздрібна торгівля; ремонт авто-транспортних засобів і мотоциклів	4556,2	3965,7	3510,7	3516,2	77,2
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1221,2	1113,4	998,0	997,2	81,6
Послуги виробникам, разом, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці в т. ч.	1857,6 9,6	1648,0 9,1	1506,3 9,2	1488,7 9,1	76,2
інформація та телекомунікації	312,2	284,8	272,9	275,2	88,1
фінансова та страхова діяльність	318,1	286,8	243,6	225,6	70,9
операції з нерухомим майном	332,3	286,1	268,3	255,5	76,9
професійна, наукова та технічна діяльність	527,4	456,0	422,9	428,1	80,2
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	367,6	334,3	298,6	304,3	82,8
Соціальні послуги, разом, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці в т. ч.	4213,6 21,8	3918,9 21,7	3719,6 22,6	3646,5 22,4	86,5
державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1025,3	959,5	974,5	973,1	94,9
освіта	1690,9	1587,7	1496,5	1441,4	85,2
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1256,7	1150,5	1040,7	1030,4	82,0
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	240,7	221,2	207,9	201,6	83,8
Побутові послуги, разом, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці в т. ч.	794,4 4,1	691,3 3,8	622,0 3,8	622,5 3,8	78,4
тимчасове розміщування й організація харчування	357,8	309,1	277,3	276,7	77,3
інші види економічної діяльності	456,6	382,2	344,7	345,8	75,7

*розраховано та складено за даними Державної служби статистики України.

По-перше, в європейських країнах (і у Франції, і у Польщі) чисельність зайнятих у сфері послуг зростає, також збільшується їх частка у загальній зайнятості. У Франції у цій сфері працює більше 80 % зайнятого населення, у Польщі менше — 58,8 % (що може пояснюватися як рівнем розвитку обслуговування, так і розбіжністю статистичного обліку), однак неухильно збільшується їх частка. В Україні має місце протилежна тенденція. Також суттєво відрізняється розподіл зайнятих за групами послуг.

По-друге, найбільша частка зайнятості приходить на сферу соціальних послуг (Франція — 35,7 %, Польща — 23,5 %), що вказує на розбудову соціальної держави. Чисельність зайнятих у сфері соціальних послуг повільно зростає в обох країнах, а їх частка утримується майже на одному рівні. На противагу від України, в цій групі значною є частка зайнятості у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (у Франції — 5,7 %, в Україні — лише 1,2 %), а в Польщі це був найдинамічніше зростаючий сектор зайнятості — на 15 % за 2014–2016 роки. Така тенденція зайнятості свідчить про прагнення цих країн вирішувати соціальні проблеми, створювати кращі умови для розвитку креативного людського потенціалу, який у сучасних умовах стає все вагомішим чинником економічного зростання. В Україні чисельність зайнятих у сфері соціальних послуг за 2013–2016 рр. зменшилася на 13,5 %, найбільше в охороні здоров'я, у сфері мистецтва і рекреації.

По-третє, найдинамічніше в європейських країнах за досліджуваний період зростала зайнятість у сфері послуг виробникам — більше ніж на 4 % в обох країнах. Її частка в загальній зайнятості відрізняється: у Франції — більше 22 %, у Польщі — 12,2 %, однак в обох країнах вона має тенденцію до зростання. В Україні частка зайнятих, що пов'язана з послугами виробникам, є значно нижчою — 9,1 % у 2016 р. і скорочується (у 2013 р. — 9,6 %). Зайнятість у цій сфері є індикатором розвитку промислового виробництва. Кастельс назвав послуги виробникам стратегічними послугами нової економіки, які забезпечують підтримку зростання продуктивності та ефективності фірм. Він підкреслював, що їх експансія, а відповідно і зайнятість у цій сфері, має йти поруч з ростом складності і продуктивності економіки. Зменшення зайнятих України у сфері послуг виробникам вказує на стагнацію виробничої діяльності та на погіршення умов для підвищення її ефективності.

По-четверте, в структурі зайнятих у сфері послуг виробникам найбільшу частку займає зайнятість, пов'язана з професійною, науковою та технічною діяльністю, адмініструванням і допоміжним обслуговуванням, тобто з такими видами послуг, які створюють необхідні умови для інноваційного розвитку. У Франції у цій сфері зайнято більше 15 % працівників і за 3 роки їх чисельність зросла на 6 %. У Польщі ця сфера залучає 6,5 % зайнятих і має позитивну динаміку. В Україні у цій сфері в 2016 р. здійснювало трудову діяльність лише 4,5 % зайнятих, а їх чисельність порівняно з 2013 р. скоротилася майже на 20 %. У цій групі послуг у європейських країнах динамічно зростає зайнятість у фінансовій та страховій діяльності (на 5,5—6 % за три роки), що вказує на розширення послуг для ведення бізнесу. В Україні відбуваються протилежні процеси — за 4 роки (2013–2016 рр.) зайнятість у цій сфері скоротилася майже на 30 %. Динамічно в європейських країнах також зростає зайнятість у сфері інформації і телекомунікації, чого не відбувається в Україні.

Отже, порівняльний аналіз показав, що в Україні динаміка зайнятості у сфері послуг виробникам має протилежну спрямованість порівняно з її траєкторією у європейських країнах, які досліджувалися. Це вказує, з одного боку, на занепад виробничої діяльності, а з іншого боку — на погіршення умов для відродження та розвитку виробничої діяльності, що може бути суттєвою перешкодою на шляху розширеного відтворення та зростання економіки.

По-п'яте, частка зайнятих у сфері розподільчих та побутових послуг у Франції та Польщі стабілізувалась на рівні 22–23 % і має слабку позитивну динаміку. В Україні зайнятість у розподільчих послугах, передусім у торгівлі, займає домінуюче положення (28 %, з них у торгівлі — 22 %). Отже, в Україні зайнятість у сфері торгівлі є гіпертрофованою. Це обумовлено тим, що не сформовано ще цивілізованої системи торгової мережі, яка є в європейських країнах. В Україні торгівля, особливо роздрібна, стала єдиною альтернативною сферою прикладання праці для економічно активного населення в умовах звуження можливостей працевлаштування у промисловості та інших видах економічної діяльності. За роки незалежності в Україні суттєво зросла ринкова та вулична торгівля без належних умов для цієї діяльності. Лише 21 % зайнятих у сфері торгівлі є штатними працівниками підприємств, усі інші (а це майже 2,7 млн осіб) працюють у приватних підприємств, у дрібних торговельних закладах, на стихійних ринках тощо, у більшості випадків без належного оформлення своєї зайнятості.

Висновки. Отже, в Україні, як і в інших європейських країнах, відбуваються трансформаційні процеси в сфері зайнятості населення. Водночас, напрями, тренди, траєкторії цих процесів відмінні від подібних процесів у країнах Європи. Така ситуація вимагає змін в соціально-економічній політиці країни, розробки заходів для розвитку тих видів економічної діяльності, які мають високу інноваційну та інвестиційну складову, а також пріоритетних видів зайнятості у сфері послуг. Подальші дослідження будуть спрямовані на дослідження атипових видів зайнятості населення — вторинної, гнучкої, дистанційної, неформальної тощо.

Література

1. Антонюк В.П., Щетініна Л.В. Трансформація зайнятості за видами економічної діяльності як індикатор структурних зрушень в економіці України / В.П. Антонюк, Л.В. Щетініна // Проблеми економіки. — 2017. — № 4 — Режим доступу: <http://www.problecon.com>
2. Давидюк Л.П. Глобальні зміни в структурі зайнятості як чинник трансформації міжнародного ринку праці / Л. П. Давидюк // Економіка: реалії часу. — 2015. — № 3(19). — С. 173.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. с науч. ред. О. И. Шкаратана. — М.: ГУ-ВШЭ, 2000. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://polbu.ru/kastels_informepoch/
4. Колот А. М. Трансформация института занятости как составляющая глобальных изменений в социально-трудовой сфере: феномен прекаризации / А. М. Колот // Ринок праці та зайнятість населення. — 2014. — №2 (39). — С. 3–6.
5. Лісогор Л. С. Європейський досвід прогнозування потреби у робочій силі в контексті формування інноваційних перспектив трансформації зайнятості в Україні / Л. С. Лісогор // Ринок праці та зайнятість населення. — 2016. — № 1. — С. 17–20. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>

6. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку (кол. монографія) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2016. — 328 с.
7. Оновлена стратегія збалансованого розвитку ЄС // Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Європейська інтеграція». — 2016. — № 7(151). — С. 37.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Офіційний сайт Євростату. — Режим доступу: ec.europa.eu/eurostat/data/database
10. Петрова І.Л. Соціальні ризики неформальної зайнятості в Україні // Ринок праці та зайнятості населення. — 2016. — № 4 (49). — С. 29–33. — Режим доступу: [http://ipk.edu.ua/journal/2016 %204.pdf](http://ipk.edu.ua/journal/2016%204.pdf) [p://ipk.edu.ua/journal/2016 %204.pdf](http://ipk.edu.ua/journal/2016%204.pdf)
11. Праця України у 2015 р. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — Київ: ТОВ Видавництво «Консультант», 2016.
12. Праця України у 2016 р. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — Київ: ТОВ Видавництво «Консультант», 2017.
13. Россия и страны-члены Европейского союза. 2015: Стат. сб. / Росстат. — М., 2015. — С. 57.
14. Статистичний щорічник України за 2007 р./Державний комітет статистики України. За ред. О.Г. Осауленка. — Київ, 2008.
15. Цимбал О.І. Трансформація економічної системи та ринку праці в Україні: проблеми гармонізації механізмів розвитку та регулювання/ О.І. Цимбал, О.М. Ярош //Соціально-трудові відносини: теорія та практика . — 2013. — № 2. — С. 105–109. — Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

References

1. Antonyuk, V.P., Shchetinina, L.V. (2017), “Transformation of employment by types of economic activity as an indicator of structural shifts in the Ukrainian economy”, *Problemi ekonomiki* [Online], vol. 4, available at: <http://www.problecon.com> (Accessed 1 February 2018).
2. Davydyuk, L.P. (2015), “Global changes in the structure of employment as a factor in the transformation of the international labor market”, *Ekonomika: realiyi chasu*, vol. 3, p. 173.
3. Castells, M. (2000), *Informatsionnaya epoha: ekonomika, obschestvo i kultura* [Information Age: Economics, Society and Culture], Moscow, Russia, available at: http://polbu.ru/kastels_informepoch/ (Accessed 1 February 2018).
4. Kolot, A.M. (2014), “Transformation of the employment institute as a component of global changes in the social and labor sphere: the phenomenon of precarization”, *Rinok pratsi ta zaynyatosti naselennya*, no. 2, pp. 3–6.
5. Lisogor, L. S. (2016), The European Experience of Forecasting the Need for Labor in the Context of Formation of Innovative Perspectives for the Transformation of Employment in Ukraine, *Rinok pratsi ta zaynyatosti naselennya*, no. 1, pp. 17–20.
6. Libanova, E.M. (2016), *Lyudskiy rozvitok v UkraYinI. InnovatsiyI vidi zaynyatosti ta perspektivi Yih rozvitku* [Human development in Ukraine. Innovative types of employment and prospects for their development], IDSS, Kiev, Ukraine.
7. Library of the All-Ukrainian Ecological League. Series "European Integration" (2016), “Updated EU Sustainable Development Strategy”, no. 8, p. 37.

8. Official site of the State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 1 February 2018).
9. Eurostat official website, available at: ec.europa.eu (Accessed 1 February 2018).
10. Petrova, I.L. (2016), "Social risks of informal employment in Ukraine", *Rinok prats i ta zaynyatist naselennya*, no. 4, pp. 29–33.
11. Statistical Collection (2016), "Labor of Ukraine in 2015", SSSU, Kiev, Ukraine.
12. Statistical Collection (2017), "Labor of Ukraine in 2016", SSSU, Kiev, Ukraine.
13. Statistical Collection (2015), "Russia and the member states of the European Union. 2015", Rosstat, Moscow, Russia.
14. Statistical Collection (2008), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2007", SSSU, Kiev, Ukraine.
15. Tsymbal, O.I. (2013), Transformation of the economic system and labor market in Ukraine: problems of harmonization of development and regulation mechanisms, *Sotsialno-trudovi vldnosini: teoriya ta praktika*, no. 2, pp. 105–109.

Стаття надійшла до редакції 21.01.18 р.

УДК: 377.014.544/005.963.1(477)

Савченко В. А.,

д-р екон. наук, професор,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана
savchenko.vasyl@gmail.com

Савченко В.А.,

д-р экон. наук, проф.,
Киевский национальный экономический
университет имени Вадима Гетьмана

Savchenko V.A.,

ScD in Economics, Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ

ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ

PROBLEMS OF REFORMING THE SYSTEM OF EDUCATION AND THE PROFESSIONAL TRAINING OF CADRES

Стаття присвячена соціально-економічним і правовим аспектам реформування системи освіти та професійної підготовки кадрів. Визначено сучасні проблеми розвитку повної загальної середньої, професійної, вищої та післядипломної освіти населення та заходи щодо їх розв'язання. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази системи освіти та професійної підготовки кадрів, її фінансування. Визначено заходи щодо подальшого функціонування освіти дорослих протягом усього їхнього життя.